Csillag István–Mihályi Péter

A bűnbak

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 2. szám, 2020. január 10.

Halmai Gábor okos, igényes – szinte minden részletében általunk is támogatható – írásában (*Az illiberalizmus okai, ÉS*, 2020/1., jan. 3.) meggyőzően mutatja be, miért nem érdemes temetni a liberalizmust, és miért nincs oksági összefüggés az illiberalizmus térnyerése és a liberális demokráciát utánzó rendszerváltás követett útja között. Ami miatt mégis tollat ragadtunk, az a *neoliberális gazdaságpolitikának* tulajdonított bűnbak szerep. Szerinte ez a Nyugatról importált eszköz a felelős a „nép" kiábrándultságáért és Orbán Viktor 2010-es 2/3-os győzelméért. Úgy gondoljuk, hogy egy ennyire igényes íráshoz nem méltó az az elfogadhatatlanul túláltalánosított levezetés, ahogyan Halmai az elmúlt 30 év gazdaságpolitikáját összességében neoliberálisnak nevezi – Kupa Mihálytól Varga Mihályig.

A liberális demokrácia, a fékek és ellensúlyok intézményrendszerének vészes meggyengülése nem a rosszul megválasztott gazdaságpolitika miatt történt. 1989 után elég hamar kiderült, hogy a legvidámabb barakk országában csak nagyon kevesen akartak nagyobb szabadságot. De sokan szerettek volna olyan áruválasztékot és életszínvonalat, mint amilyent az orkánkabátokért vagy a Gorenjékért folytatott utazásaik során Burgenlandban tapasztaltak. Egyébként viszont, mint azt Pető Iván utólag szellemesen megfogalmazta, a magyarok többsége szocializmust szeretett volna – kommunisták nélkül.

Annak idején mi és a korszak nálunknál is befolyásosabb közgazdászai 1968-tól igyekeztek felkészíteni a lakosságot arra a sokkra, amit a piacgazdaság jelent: az állásbiztonság megszűnését, a korábbihoz képest kiszámíthatatlanabbá váló mindennapokat, az ármozgásokat, az elbocsátásokat. De tény, hogy 1989-ben a globalizáció minket is készületlenül ért. Az, hogy nem a tankönyvi kapitalizmusba léptünk át, hanem annak a globális változatába, amikor a tőke nem várja ki udvariasan, hogy mi felkészüljünk a fogadására, nem várja meg, amíg mi magunk növesztünk magyar multikat, hanem – ha nyitva az ajtó, akkor belép, és csak azt viszi tovább, ami termelékeny, ami versenyképes. Ami nem az – bármennyire ámítjuk is magunkat az Ikarus buszok, az Orion tévék és a Videoton számítógépek világverő tulajdonságaival –, az bizony mind a történelem szemétdombjára került. Ez a változás nemcsak hazánkban, hanem valamennyi átalakuló országban átmenetileg hatalmas munkanélküliséggel járt. A rendszerváltás és a globalizáció együttesen akkora visszaesést eredményezett, ami a GDP-ben mérve egy világháborús veszteséggel ért fel. Kétségtelenül igaz, hogy „nem ez lett ígérve", de tény, hogy egy ilyen kicsi, nyitott, a munka termelékenységében elmaradott és – a legvidámabb barakk látszatának fenntartásáért vállaltan – eladósodott országban 1990-ben eljött az igazság órája. Annak, ami ezután történt, egyetlen alternatívája volt, az államcsőd, ami viszont még súlyosabb társadalmi következményekkel járt volna. Államcsőd esetén elszabadul az infláció, ami a lakosság összes megtakarítását lenullázta volna. Számos posztszocialista ország erre a pályára sodródott – Magyarország ezt elkerülte.

Cikkéből úgy tűnik, hogy Halmai, sokak szóhasználatával azonos módon, a liberális vagy neoliberális jelző mögé csak annyit gondol, hogy a gazdasági vezetés „érzéketlen" – mármint a közemberek, a többség problémái iránt. 1990 és 2010 között ez nem így volt. Hely hiányában csak három jól ismert „megszorító" fordulatra szeretnénk utalni: a taxisblokádra (1990), a Bokros-csomagra (1995) és a Gyurcsány-, illetve Bajnai-kormány 2008-as válságkezelésére. Az éppen akkor regnáló kormányok nem ideológiai alapon kezdtek el „spórolni". Valójában mind a három esetben az történt, hogy a finanszírozhatatlanul nagyarányú állami szubvenció (ti. a benzin esetében), illetve a fedezet nélküli költségvetési osztogatás nyomán a külvilág zárta el az olaj- és pénzcsapokat. 1990 őszén az akkor még létező Szovjetunió bejelentette, hogy 25 százalékkal csökkenti a szállításokat, és érvényesítetni fogja az iraki–kuvaiti háború miatt emelkedő olajárakat. A másik két ügyben pedig az történt, hogy a nemzetközi pénzpiacok

megrázkódtatásai miatt a Magyarország iránt korábban mindig bizalommal viselkedő nagy kereskedelmi bankok egyik napról a másikra nem voltak hajlandók annyi friss pénzt sem adni, hogy a lejáró hiteleket törleszteni tudjuk.

Mindhárom esetben igenis érzékeny volt a kormány. Igyekeztek mérsékelni a szegények extraterheit. A taxisblokádra okot adó benzináremelés közvetlenül nem érintette a szegényeket (akiknek autójuk sem volt), ám a fűtőolaj és a földgáz ára – ami közvetlenül őket érintette – nem változott. A bokrosi stabilizáció idején a szegények pénzügyi támogatásai (például a családi pótlék) emelkedtek. Leginkább a politikailag legaktívabb középosztály pénzügyi terhei nőttek (például fogpótlásért vagy az egyetemi tanulmányokért egy csomag cigaretta árát kellett volna fizetni havonta). A Bajnai-kormány állítólagos érzéketlensége idején csökkent a jövedelemkülönbség a lakosság legmagasabb és a legalacsonyabb bevételű ötöde között.

Ám, ha mégoly kitűnő politikát és gazdaságpolitikát vittek volna a rendszerváltás óta regnáló kormányok, akkor sem lett volna garancia arra, hogy elérhették volna a tömegek álmát: a burgenlandi felzárkózást. Ha a gyors felzárkózás receptje ilyen egyszerű lenne, akkor nem lennének elmaradott országok; mindenki fejlett lenne. Lehet ugyan ezen sajnálkozni, de tény, hogy a világ több mint 200 országa közül csak nagyon kevésnek sikerült gyorsan és tartósan felzárkózni a világ élvonalához. Még Japán volt képes erre – az USA-hoz képest 25 éve csak hátrafelé araszol! Abban, hogy ezt megértsük, meg a mai magyar helyzetet is, a nem kielégítő gazdasági fejlődést és a liberális demokrácia átmeneti gyengülését, a „neoliberális gazdaságpolitika” mint jelzős szerkezet semennyit sem segít!

„A szocializmus nehéz dolog” – ez volt a címe a francia filozófus, André Gorz 1967-ben megjelent könyvének. Ma ehhez muszáj hozzátennünk, hogy a kapitalizmus is nehéz dolog. Ez utóbbin belül pedig a liberális demokrácia is az, amiről már Churchill is megmondta, hogy a legrosszabb rendszer, kivéve mindazokat, amiket az emberiség eddig kipróbált.